

SZAKOLCZAI ATTILA

MÁRTON ENDRE ÉS A MAGYAR ÁLLAMVÉDELEM

2000-ben jelentette meg a Kairosz 2000 Marton (Márton) Endre *Tiltott égbolt* című könyvét.¹ Márton 1970-ben az Egyesült Államokban egy kiadó felkérésére írta meg emlékeit az 1956-os magyar forradalomról, illetve saját peréről, elítéltetéséről. A magyar kiadás elé nem készült bevezető tanulmány, amelyből többet tudhatnánk meg a szerzőről, és nincsenek jegyzetek, amelyek kiigazítanák tévedéseit, vagy a szövegben közölnél bővebb információkat adnának egy-egy eseményről, személyről. A XX. Század Intézet támogatta kötet névtelenségbe burkolózó közreadója mákszemnyivel sem kínál többet annál, mint amennyit Márton 1970-ben leírt, azt sugallva ezzel, hogy a szöveg minden állítása igaz, illetve hogy nem rendelkezünk olyan többlettudással, amelynek segítségével korrigálni, pontosítani lehetne az abban foglaltakat. Pedig ma már vannak adataink a forradalom embervesztéséről, a leverést követő menekülthullámról stb., így nem szerencsés jegyzeteletlenül közreadni az emigrációban elterjedt bizonytalan becsléseket. Kár nem helyreigazítani az olyan tárgyi tévedéseket, mint hogy Farkas Mihály belügyminiszterként részt vett 1953 júniusában a moszkvai tárgyaláson, vagy hogy 1954. december 24-én az ország felszabadulásának tizedik évfordulóját ünnepelték Debrecenben stb.²

Márton könyve színes, izgalmas tudósítás, ezelőtt harminc évvel az Egyesült Államokban nagy érdeklődést kelthetett, de a rendszerváltozás után tíz évvel a magyar olvasóval érdemi újdonságot nem közöl sem 1956-ról, sem az ötvenes évekről. A (nem létező) szerkesztőnek pedig 2000-ben már választ kellett volna keresnie azokra a kérdésekre, amelyeket éppen a könyv vetett fel, és nem elsősorban a forradalommal, hanem Márton Endrével kapcsolatban. Mert róla is sokkal többet tudunk, tudhatunk. Az ő személyes sorsa azért is különösen fontos (könyvének közel fele nem ötvenhatról szól, hanem saját peréről), mert Márton élettörténete igen érdekes paradigma: az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető dokumentumokból egyszerre bontakozik ki egy különös életút és egy generáció sorsa, miközben sok részinformációt szerezhetünk az államvédelem módszereiről. Márton Endre ugyanis 1955-ös letartóztatásáig úgy élt Magyarországon, mintha nem vett volna tudomást a kommunista diktatúráról. Nyugati lapok és hírügynökségek budapesti tudósítójaként rendszeres kapcsolatot tartott számos nyugati diplomatával, bejárt a követségekre, olyan lapokat látott el magyar vonatkozású hírekkel, amelyeket itthon olvasni sem szabad, sem lehetséges nem volt. Miközben egy amerikai rokonnal fenntartott kapcsolat sokszor elegendő volt az állásvesztéshez vagy a letartóztatáshoz, Márton 1955 elejéig elkerülte a börtönt. És érdekes az ellene ekkor kémkedés és hazaárulás vádjával

1 Márton Endre távozása után külföldön Andrew Marton néven jegyezte írásait.

2 Marton (2000) 19., 25. p.

lefolytatott büntetőeljárás, amelynek végén hatévi börtönbüntetésre ítélték ugyan, de nem sokkal több mint fél esztendő után szabadon engedték. A hazai szakirodalomban találhatunk írásokat a nagy politikai perekről (Imrédy-, Mindszenty-, Rajk-, Kádár-per stb.), Kahler Frigyes pedig az egri bíróság anyagát vizsgálva adott képet a magyar társadalom névtelen százezreinek meghurcolásáról, de jószérivel feltáratlanok még az olyan börtönbe torkolló életutak, amelyek szereplői nem tartoztak a politikacsinálók közé, de karakterisztikusan kiemelkednek a névtelen tömegből. Ilyen volt Márton Endre.

Márton 1910-ben, Budapesten született jómódú zsidó családban, a gimnáziumi érettségi után Angliában kezdett közgazdaságtant tanulni, ám mivel apja a gazdasági világválság idején tönkrement, tanulmányait Budapesten kellett befejeznie. Versenyszerűen sportolt, vívott, 1936-ban a magyar zsűri tagjaként saját költségén részt vett a berlini olimpián. Ez évtől a pozsonyi székhelyű Magnezit Rt. exportosztályán dolgozott 1942 végéig, amikor származása miatt elbocsátották a hadiüzemnek minősített gyárból. 1940-től többször behívták munkaszolgálatra, de mindig viszonylag hamar hazakerült, majd 1943-ban betegségére hivatkozva végleg mentesítették. 1943 elejétől apja tőzsdeirodájában dolgozott, jövedelmét nyelvtanítással egészítette ki. Ugyanebben az évben megnősült, házasságából hamarosan két lánya született.

A német megszállást követően bujkálni kényszerült, eközben Desseffy Gyulán keresztül kapcsolatba került az ellenállási mozgalommal, számos későbbi vezető politikust megismert a kommunistáktól a kisgazdáig. Az 1955-ös vizsgálat idején Ságvári Endréről, Rajk Lászlóról, Sólyom Lászlóról, Szakasits Árpádról, Dobi Istvánról, Pfeiffer Zoltánról, Tildy Zoltánról és Futó Dezsőről tett vallomást. Közülük Dobiról könyvében is írt, egészen más képet rajzolva róla, mint amilyen az Elnöki Tanács tehetetlen és iszákos elnökéről a köztudatban él.³ Két alkalommal merült fel, hogy komolyabb akcióban vesz részt. 1944-ben a szlovák felkelés kért szakképzett katonatiszteket a magyar ellenállástól. Magyarországról itt bujkáló francia katonatiszteket terveztek Besztercebányára küldeni, Mártonnak kellett volna őket Szlovákiába vezetnie. Ő a küldetést elvállalta, ám az akcióra – ismeretlen okból – nem került sor. Másodízben akkor volt Mártonra nyelvtudása miatt szükség, amikor Titóval akarták felvenni a kapcsolatot, de Márton tudomása szerint ebből sem lett semmi.⁴

1945 tavaszán Desseffy Gyula ajánlására a *Kis Újság* kiadóhivatalában kezdett dolgozni. A kiadóhivatal vezetője Hallósy Béla volt, akinek rózsadombi villájában, az ellenállás egyik találkozóhelyén Márton is többször megfordult a német megszállás idején. Hallósy – és Márton, aki hamarosan a helyettese lett – sokkal inkább a kisgazdapártnak a kommunistákkal való együttműködést elutasító jobbszárnyával, semmint a centrum vagy a baloldal politikusaival tartotta a kapcsolatot. Hivatalukat 1949 nyaráig meg tudták őrizni annak ellenére, hogy sajátos küzdelmet folytattak a lapnál a kommunista nyomulás ellen. Anyagi nehézségekre hivatkozva felmondtak olyan újságíróknak, akiket kommunista kapcsolattal gyanúsítottak, és lehallgatókészüléket szereltek fel annak érdekében, hogy megtudják, ki adja ki a kisgazdapárttól érkező bizalmas információkat.⁵ 1945 végén Mártont mint nyelveket jól beszélő, a kisgazdapártban ismert személyt tolmácsnak hívták Tildy Zoltán nemzetközi sajtótájékoztatójára. Itt ismerkedett meg John Wallisszal, a *Daily Telegraph* tudósítójával, aki felkererte a lap budapesti tudósítójának. A kisgazdapárt választási győzelmét követően Márton nem is sejtette, hogy hamar veszedelmessé váló útra lépett.

3 Uo. 20. p.

4 Márton Endre jkv. 1955. május 14. ÁSZTL Márton Endre és társainak vizsgálati dossziéja V-129283 (a továbbiakban V-129283.), V-129283/5.

5 Hallósy Béláné jkv. 1955. május 27. ÁSZTL V-129283.

A *Kis Újságnál* betöltött állása és viszonylag magas kigazda kapcsolatai révén az átlagnál több információhoz jutott, így tudósításaival csakhamar nemzetközi ismertséget szerzett. 1946 júliusában elsőként adott hírt Szviridov tábornoknak, a SZEB elnökhelyettesének ultimátumáról – amelyben egyebek mellett több ifjúsági szervezet, így a cserkészszövetség feloszlását, valamint Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár elmozdítását követelte –, nem mulasztva el megállapítani, hogy ez volt az első eset, amikor egy külső hatalom magyar belügybe avatkozott bele.⁶ Munkája során kapcsolatba került a többi nyugati lap és hírügynökség munkatársaival, így már 1947-ben tudósítást küldött az AP részére is. 1947 végén megismerkedett Daniel de Luce-szal, az AP novemberben Budapestre küldött tudósítójával, akinek fordításokkal, tolmácsolással is segítségére volt. De Luce nem sokáig maradhatott az országban, noha az AP azt tervezte, hogy nemcsak Magyarországról, hanem Délkelet-Európából is ő fog tudósítani, a szükséges vízumokat már meg sem kapta, 1948 januárjában kiutasították Magyarországról. De Luce ugyanis 1947 decemberében tudósításban számolt be a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokról. Megírta, hogy a békeszerződés ratifikálása után is jelentős létszámú és erejű szovjet haderő maradt az országban (25 ezer harcos, négyszáz vadászgép és ötven harckocsi⁷), amely jóval meghaladja a szovjetek Ausztriában állomásozó kontingensének utánpótlásához szükséges volument. A Külügyminisztérium sajtófőnökétől és személyesen (telefonon) Rákosi Mátyástól kapta az első (és egyben utolsó) figyelmeztetést, hogy írásával ártott Magyarországnak, és ha ez még egyszer előfordul, kiutasítják, munkatársa és fordítója, Márton Endre ellen pedig kémkedés és hazaárulás vádjával eljárást indítanak.⁸ A fenyegetés komolyságát alátámasztotta, hogy az AP előző tudósítóját, Jack Guinnt is kiutasították az országból. De Luce ezt nem akarta megvárni, 1947 végén levélben kérte elhelyezését, arra hivatkozva, hogy munkáját nyugati színvonalon itt már úgysem folytathatná. Azt javasolta az igazgatóságnak, hogy miként a többi hírügynökség, az AP is elégedjen meg azzal a híryanaggal, amit a magyaroktól kaphat, és csak alkalmanként utazzanak az országba nyugati újságírók. Arra az esetre, ha az AP mégis ragaszkodna helyszíni tudósítóhoz, úgy maga helyett Márton Endrét ajánlotta, de jelezte, hogy Mártont tájékoztatja a feladat veszélyeiről.

De Luce-t az AP Németországba helyezte, és ajánlása alapján Mártont kérték fel budapesti tudósítónak, aki elvállalta a munkát, így ekkortól három állást töltött be. Feltehetően a korábbi amerikai tudósítók sorsa és de Luce vészjelzése is közrejátszott abban, hogy – különösen a magyar viszonyokhoz képest – rendkívül magas fizetést kapott az AP-től: 1953-tól itthon havi 2500 forintot és egy angolai bankszámlára átutalva 200 dollárt. Az AP vezetői ezzel nemcsak a tudósítói munkát, hanem a kockázatot is honorálni próbálták. A munka érdekességén túl az anyagi ösztönzés döntő lehetett Márton elhatározásában, hiszen a korábban jómódú családot tönkretették a háborús években elfogadott zsidótörvények, a háború utáni általános szegénységben pedig nagyon csábító lehetőség volt az amerikai színvonalú jövedelem. A nyugati hírügynökségeknél és lapoknál vállalt munka olyan életszínvonalat tett lehetővé, amilyen az ötvenes évek Magyarországon csak a politikai elit egy egészen szűk körének jutott osztályrészül. Egy négyszobás budai lakásban laktak, cselédet tartottak, Márton 1953-ban megvásárolta az egyik hazautazó amerikai diplomata Studebaker gépkocsiját, és azt tervezte,

6 Márton Endre tudósítása a *Daily Telegraph*nak, d. n. ÁSZTL V-129283/4.

7 Daniel de Luce levele Alan J. Gouldnak, az Associated Press New York-i igazgatójának. Budapest, 1947. december 29. ÁSZTL K-1924.

8 Feljegyzés Márton Endre saját kezű vallomásáról. 1955. szeptember 13. ÁSZTL Márton Endre ügye K-1924 (a továbbiakban K-1924.).

hogy jachtot hozat be külföldről. Ruhát, háztartási eszközöket, kozmetikumokat angol bank-számlája terhére diplomata ismerőseivel hozatott be.

Noha Márton tisztában volt azzal, hogy munkája nem veszélytelen, a kommunisták további térnyerése után sem változtatott tudósításainak élességén. 1947. december 1-jén beszámolt a szociáldemokrata párt beolvasztásának előrehaladott folyamatáról, a Magyar Függetlenségi Párt feloszlataásáról, a hadseregben folyó tisztogatásról, az országgyűlési választás során elkövetett visszaélésekről („tízezreket fosztottak meg különböző kifogásokkal választójoguktól”).⁹ 1948-ban Peyer Károly és társainak peréről tudósítva kiemelte, hogy a bíróság előtt a vádlottak közül többen visszavonták a vizsgálat idején tett vallomásukat azzal az indokkal, hogy azt fenyegetéssel kényszerítették ki.¹⁰ A perbe vontak ellen is fontos vádpont volt (miként majd 1955-ben ellene), hogy az Egyesült Államok részére kémtevékenységet folytattak, a tárgyalás során számos alkalommal kémként (CIC-ügynökként) aposztrofálták az AP még 1947 őszén kiutasított tudósítóját, Jack Guinnt, akit Márton személyesen ismert. Guinnt már nem tudta elítélni a magyar bíróság, titkárnójét azonban feljelentési kötelezettség elmulasztása címén hat hónap fogházbüntetéssel sújtották.¹¹

Márton levonta a következtetéseket, és 1948 elején lépéseket tett az ország elhagyása érdekében, miközben azzal próbálta egyik (ügynöknek beszervezett) ismerőst lebeszélni arról, hogy külföldi lapnál vállaljon tudósítói munkát, hogy „a külföldi laptudósítók fél lábbal a börtönben vannak”.¹² 1948-ban mint a magyar vívósövetség elnökségének tagja kijutott Angliába, s barátját, a *Daily Telegraph* tudósítóját, Christopher Buckleyt kérte meg, hogy tájékozódjon, milyen esélyei lennének ott, ha arra kényszerülne, hogy családjával együtt végleg elhagyja Magyarországot. Mivel Buckley arról tájékoztatta, hogy a gazdasági recesszióval sújtott Angliában legfőképpen nehéz fizikai segédmunkára lenne kilátása az iparban vagy a bányászatban, és sem a *Daily Telegraph*, sem a BBC nem tud állást ajánlani neki, Márton Magyarországon maradt.¹³

Pedig a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya, a katpol már 1947-ben felfigyelt rá, két ügynök is jelentett róla. (1955-ben, a Márton elleni vizsgálat során csak az egyik ügynököt sikerült az államvédelemnek – egy véletlen folytán – azonosítani, így a Mártonról adott korai jelentések közül mindössze kettőt tudtak csak használni, hasznosítani egyet sem.) Nyugati – akkor még elsősorban angol – kapcsolatai miatt Márton a szovjet államvédelem érdeklődését is felkeltette.¹⁴ E kitüntető figyelem ellenére (egyelőre) nem esett bántódása, elkerülte az egyre-másra megrendezett kémpereket, folytathatta munkáját is. A Mindszenty-perről küldött tudósításai nemzetközi elismerést hoztak, az AP mellett a másik nagy angol-szász hírügynökség, a UP is őt kérte föl budapesti tudósítónak, ezt Márton felesége vállalta el. Az AP 1949-ben tartott évi rendes közgyűlésén New Yorkban Allan Gould helyettes vezérigazgató méltatta a belső munkatárssá kinevezett Márton érdemeit, elsősorban a Mindszenty-perről küldött tudósításait. Ez azért is érdekes, mert Márton nem osztotta azt a Nyugaton elterjedt véleményt, miszerint a bíboros kábítószer vagy kényszerítő eszközök hatása alatt állt volna a tárgyalás során. Igazának tudatában összeveszett az amerikai követség magyar származású sajtóattaséjával, Reveyvel, és nem törődött azzal sem, hogy a *New York Times* szerkesztőségének küldött levelek kommunistának mondják.

9 Márton Endre tudósítása az AP-nek. 1947. december 1. ÁSZTL V-129283/4.

10 Az 1526 fedőnevű ügynök jelentése Márton Endrééről. 1948. február 10. ÁSZTL K-1924.

11 Peyer Károly és társainak pere. BFL, Népbírósi iratok, B. XV. 19225/1949.

12 Az 1526 fedőnevű ügynök jelentése Márton Endrééről. 1948. február 10. ÁSZTL K-1924.

13 Christopher Buckley levele Márton Endréhez. London, 1948. december 14., uo.

14 Feljegyzés dr. Márton Endre ügyéről. Budapest, 1962. november 10., uo.

1949-ben, amikor a katpol már megszervezte aktív ellenőrzését,¹⁵ beszámolt az első kommunista forgatókönyv alapján megrendezett választásról, arról, hogy meglehetősen hiányos a sajtó és a szavazók tájékoztatása, s hogy az embereket számos szavazókörben arra ösztönözték, hogy nyíltan szavazzanak. Beszámolója szerint Esztergomban délig a szavazók kétharmada, Dorogon szinte mindenki nyíltan szavazott. Megírta, hogy noha másra, mint a hivatalos listára szavazni nem lehetett, volt mód a lista ellen voksolni, ezzel a lehetőséggel azonban szinte senki sem élt.¹⁶ A hivatalos közlemények stílusát és szóhasználatát átvéve ironikus tudósításokban számolt be a Rajk-perről, ügynöknek nevezve Rajkot, aki „nem fogpasztát vagy borotvát árul, hanem milliók vérét és szabadságát”.¹⁷ 1951-ben hasonlóan ironikus tudósítást küldött a magyarországi békekampányról, elmondva, hogy az előző évben a tízmillió magyarból hétmilliónyián írták alá a stockholmi békefelhívást az „ambiciózus népnevelők” lelkes munkájának eredményeképpen.¹⁸

Márton tudósításaival elérte, hogy a magyar államvédelem kiemelten kezdett foglalkozni vele. 1950-ben megnyitott személyi dossziéja a kutatás során nem került elő, de a rendelkezésre álló dokumentumokból kitűnik, hogy az államvédelem informátora volt házmestere és albérlője (Márton 1955. februári őrizetbe vételekor ők voltak a házkutatásra elhívott „semleges” hatósági tanúk), sorra beszervezték Mártonék cselédeit, lehallgatták telefonját, felbontották leveleit.¹⁹ Már ekkor kihallgatták a *Kis Újság* egykori újságíróit. Számos alkalommal az utcán is követték, az amerikai követséget figyelő hálózat is jelentett róla. Az államvédelem korai ráépülése azonban nem hozott sok sikert. A cselédek sorra dekonspiráltak: felfedték, hogy mivel bírta meg őket vagy mit kényszerített rájuk az államvédelem, és Mártonék minden marasztalási kísérlete ellenére felmondtak.²⁰ Mártonról már ekkor, 1951-ben készült környezet-tanulmány. Hogy az ÁVH milyen erővel nyomozott igazi nyugati kémek után, azt jól mutatja, hogy szinte mindenkit beszervezték, aki valamiképpen kapcsolatba került Márton Endrével, még az ügyvédjét is.

1950 elején részletes tervet dolgozott ki az államvédelem „Márton Endre ügynökgyanús sajtótudósítóhoz való beépülés” céljából. Olyan személyt akartak Mártonra állítani („minőségi hálózatot” kiépíteni), aki közel áll hozzá, így érdemi információkat tud szállítani. Ez Hallósy Béla lett volna, őt azonban mozgáskorlátozottsága miatt nem tartották alkalmasnak a feladatra, ezért menyasszonya, hamarosan felesége, Melinda Marietta beszervezését határozták el. Melinda Mariettát, aki 1945 és 1949 között a *Kis Újság* szerkesztőségében titkár-nőként dolgozott, behívták az ÁVH-ra, megfenyegették, hogy ha nem hajlandó együttműködni a hatósággal, Hallósy ellen köztörvényes vádak alapján eljárást indítanak (a hatóság később sem tudott érdemi bizonyítékokat beszerezni Hallósy ellen, fenyegetésük nem volt több üres blöffnél). Melinda Marietta és Hallósy Béla kapcsolatát más szempontból is kama-toztatni kívánta az ÁVH: „Fokozatosan rávezetjük arra, hogy Márton ellenséges tevékenységet folytat, meggyűlöltetjük, úgy állítjuk be, mint aki Hallósyt is veszélybe sodorja.”²¹ (1955 nyarán, Mártonné letartóztatását követően az volt a vizsgálótisztek célja, hogy egymás ellen fordítsák a házaspárt, elsősorban Mártonnét igyekeztek szembefordítani férjével, felelősnek,

15 Összefoglaló jelentés Márton Endre ügyében. 1962. november 9., uo.

16 Márton Endre tudósítása az AP-nek. 1955. május 16. ÁSZTL V-129283/4.

17 *New York Herald Tribune*, 1949. szeptember 19.

18 Márton Endre tudósítása az AP-nek. 1951. május 5. ÁSZTL V-129283/4.

19 Jelentés, 1951. február 26. ÁSZTL V-129283.

20 Márton Endréné jkv. 1955. július 18. ÁSZTL V-129283/1.

21 Didó fedőnevű ügynök foglalkoztatási terve. 1951. június 5. ÁSZTL V-129283.

pontosabban felelőtlennek állítva be, így remélték Mártonnétól terhelő vallomást a férje ellen. A zárkaügynök jelentése szerint ez eredményes volt: Mártonné „megtört, és sikerült őt férjével, sőt bizonyos értelemben az amerikaiakkal is szembeállítani. [...] a fogdában is [...] szidja a férjét, mert őt és gyerekeit romlásba döntötte.”²²) Melinda Marietta beszerzése azonban nem volt sikeres. Ő szinte azonnal felfedte Hallósy előtt, hogy mire kényszerítették, majd Mártont is értesítették. Ezt követően körülbelül egy évig kellett még Melinda Mariettának (ekkor már Hallósy Bélánének) jelentenie, de ezek a jelentések az ÁVH számára felhasználható információkat nem tartalmaztak, azokat leggyakrabban maga Márton írta.²³ (Előfordult, hogy Hallósynét taxin rendelték sürgős jelentéstételre, és mivel tartó tisztje nem térítette meg költségeit, a megfigyelt, Márton Endre fizette a taxiszámlát.²⁴) Így „Didó” (Hallósyné fedőneve) jelentései nem hoztak eredményt, nem segített az sem, hogy Hallósyék albérlőjét is beszervezték, és hogy lakásukba lehallgatókészüléket szereltek fel.²⁵ (Még egy ilyen eredménytelen vállalkozás is hozhatott profitot az államvédelemnek. A vizsgálati fogságban Márton Endre elmondta vamzer zárkatársának a Hallósynéval való esetét. Hallósynét őrizetbe vették, korábbi dekonspirációjával zsarolták, és próbálták felhasználni Márton ellen a vád tanújaként. Végül nem kellett tanúskodnia, és a tárgyalás másnapján szabadon engedték, dekonspirációját megbüntettetnek vették közel féléves vizsgálati fogságával.)

Nehezen magyarázható, hogyan kerülhette el Márton a letartóztatást 1955 februárjáig. Része lehetett ebben annak, hogy a rá állított ügynökök motivációja nem volt elégséges, nem szolgáltatott olyan információkat, amelyek alapján a büntetőeljárás megindítható lett volna. Mártonnak elsősorban kiszegazda körökben voltak (korábban) jó kapcsolatai, így nem kellett attól tartani, hogy fontos, bizalmas információk birtokába jut, amelyeket kiadhat az amerikaiaknak. Feltehető az is, hogy az ÁVH, amelynek nyomozói meg voltak győződve arról, hogy Márton az Egyesült Államok kémje, nagyobb vadat akart rajta keresztül elejteni, ezért várt kedvező alkalomra. Ezt támasztja alá, hogy „1952 elején [...] az elhárító osztály őrizetbe vételüket [Mártonét és feleségéét] javasolta, de a felsőbb vezetők még nem tartották aktuálisnak”.²⁶ Az amerikai követségen is többeknek feltűnt, hogy a velük állandó kapcsolatot tartó tudósítót, Márton Endrét nem éri semmilyen retorzió a magyar hatóságok részéről. „O’Sheel elmondta nekünk, hogy Lafoon, a követ helyettese nem bízik bennünk, gyanakszik ránk, és úgy beszél rólunk a követségi beosztottak előtt, mintha mi a magyar hatóságok bizalmas szolgálatában állnánk”²⁷ – vallotta később Mártonné. 1953 nyarán, egy követségi fogadás végén az egyik amerikai diplomata egyenesen Mártonnak szegezte a kérdést: „Miért nincsen maga letartóztatva?”²⁸

1953-ban Márton Endre számára is megkönnyebbülést hozott az új szakasz. Felújította lakását, új gépkocsit vett: abban bízott, hogy jobb körülmények között folytathatja a munkáját, noha miként a Nyugat általában, kezdetben ő is erős fenntartásokkal fogadta az új politikai vonalat. 1953 decemberében a magyar sajtóról írva egy 1951. decemberi tudósítását ajánlotta

22 Jelentés Márton Endréné ügyében. 1955. július 14. ÁSZTL V-129283/1. A Márton Endréné kihallgatásairól felvett jegyzőkönyvek ezt nem támasztják alá.

23 Márton Endréné jkv. 1955. július 18., uo.

24 Tibor fedőnevű zárkaügynök jelentése Márton Endréről. 1955. augusztus 10. ÁSZTL V-129283/3.

25 Didó fedőnevű ügynök ellenőrzési terve. 1951. március 14. ÁSZTL V-129283.

26 Uo.

27 Márton Endréné jkv. 1955. július 18. ÁSZTL V-129283/1.

28 Feljegyzés Márton Endre saját kezű vallomásáról. 1955. szeptember 13. ÁSZTL K-1924.

a szerkesztőnek azzal, hogy „ma is szóról szóra ugyanazt írhatnám”.²⁹ Bizalmatlan volt, hiszen „ugyanazok a politikusok, bár más tisztségekben, hirtelen kijelentették, hogy előző politikájuk hibás volt, és új politikát hirdettek meg. Ez egy nyugati országban lehetetlen volna.” A szabadabb légkörben azonban majdnem végzetessé váló hibát követett el: 1954 júniusában az az évi és az előző évi költségvetést, amelyet a Parlamentben a tudósítók rendelkezésére bocsátottak, kihozta az épületből, és megmutatta az amerikai követségen. A magyar gazdaságról nemcsak százalékos adatokat tartalmazó nyomtatványt az amerikaiak néhány napra kölcsönkérték, lefényképezték, és Márton tudta nélkül futárpostával kiküldték Washingtonba.³⁰ Erről tudomást szerzett a magyar kémelhárítás, és Andrásí fedőnevű ügynökükön keresztül azt is megtudták, hogyan került az irat az amerikaiakhoz. Megvolt tehát a régen várt és keresett bizonyíték a kémtevékenységre, az ok a letartóztatásra, erre azonban mégsem került sor ekkor sem. Az elhárító osztály hasznosabbnak ítélte a terhelő adatok alapján történő beszerzését, illetve visszafordítását, de javaslatukat a felsőbb szervek nem hagyták jóvá.³¹ (Márton beszerzésének, illetve visszafordításának lehetőségét a letartóztatást követően sem adta fel az elhárítás. A Kucsera László államvédelmi alezredes által aláírt jelentés felvetette, hogy „amennyiben kihallgatása során a budapesti USA követség tagjaira és saját személyére vonatkozóan súlyosan kompromittáló adatokat közölne, és alkalmasnak találjuk visszafordítására, javaslatot teszünk nevezett ügynöki beszerzésére”.³²) Augusztusban a vizsgálati főosztály javasolta őrizetbe vételét, de megint nem kapták meg az engedélyt.³³

Amikor 1955 februárjában mégis engedélyezték Márton őrizetbe vételét, azt a vizsgálati főosztály maximális körültekintéssel igyekezett előkészíteni. A letartóztatást péntekre időzítették, hogy az amerikai követség arról csak néhány nappal később értesüljön. Ennek abban az esetben lett volna érdemi hozadéka, ha ez idő alatt Mártont sikerül beismerő vallomásra bírni, amivel megválaszolhatók lettek volna a várható amerikai megkeresések. Az államvédelem azonban ettől a néhány napos haladéktól is megfosztotta magát. Márton őrizetbe vétele után ugyanis messziről is jól látható „Rendőrség” pecséttel lepecsételték garázsbejáráját, így a nyugati követségek közelben lakó tagjai azonnal megtudták, hogy Mártonnal történt valami. De eredménytelen volt a körültekintő előkészítés azért is, mert az amerikai követség egyik tanácsadója esti kutyasétáltatás közben figyelmes lett a leselkedő civil ruhás nyomozókra. Figyelni kezdte a figyelőket, így amerikai szemtanúja is volt az őrizetbe vételnek.³⁴

Hosszasan latolgatta a Márton elleni vizsgálat lefolytatásával megbízott Babics Zoltán államvédelmi százados azt is, hogy mi lenne a vizsgálat szempontjából legelőnyösebb eljárás Márton feleségével szemben. Ellene ekkor még nem merült fel a kémkedés vádja (noha 1949 óta a UP hírügynökség budapesti tudósítója volt), Babics mégis felvetette a lehetőséget, hogy Márton presszionálása érdekében 72 órára őt is őrizetbe veszik. Mártonné természetesen nem Babics jóindulatának köszönhetően, vagy netán két kiskorú gyermekére való tekintettel került el (ekkor még) a fogságot, hanem mert sokkal hasznosabbnak tűnt szabadlábban hagyni. Így azzal lehetett fenyegetni Mártont (Babics ezt számos alkalommal meg is tette), hogy amennyiben nem ismeri el bűnösségét, feleségét is őrizetbe veszik, hogy belőle csikarják ki

29 Jelentés a cenzúráról. Márton Endre tudósítása az AP-nek. 1953. december 11. ÁSZTL V-129283/4. A további idézetek ugyaninnen valók.

30 Összefoglaló jelentés Márton Endre ügyében. 1962. november 9. ÁSZTL K-1924.

31 Uo.

32 Összefoglaló jelentés Márton Endre ügyében. 1955. február 10., uo.

33 Feljegyzés Márton Endre ügyében. 1954. augusztus 27. ÁSZTL V-129283/6.

34 Marton (2000) 27. p.

a szükséges vallomást. Mártonnétól addig is hasznos, ámbár öntudatlan segítséget várt az államvédelem: megszervezték operatív figyelését, tudni akarták, hogy (elsősorban az amerikai követségről) kikkel lép kapcsolatba, milyen lépéseket tesz férje kiszabadítása érdekében. (Már a Márton letartóztatására készített operatív tervre feljegyezte Balácsi Béla államvédelmi alezredes, hogy „az asszonyt [Márton Endrénét] és az am[erika]i sajtóattasét szoros figyelés alá kell vonni”.³⁵) Ezzel három beépített embert bíztak meg: az amerikai követségre telepített emberüket, a Mártonékat megfigyelő informatort, Gáspár Máriát, valamint a költségvetés megszerzését jelentő András fedőnevű ügynököt.³⁵

Az államvédelem döntése helyesnek bizonyult. Az amerikai külügyminisztérium hosszú ideig tartózkodott minden nyomásgyakorlástól, részint mert előbb meg akarták tudni, hogy pontosan mivel vádolják Márton Endrét, részint pedig azért, mert – ahogy Mártonné mondta – „miattam is nagyon aggódtak, és nem akartak valami elhamarkodott lépést tenni, bár az amerikaiak majdnem kizárták tartották azt, hogy engem is lezárjanak”.³⁶

Gondosan előkészítették Márton számára a helyet a vizsgálati főosztály Fő utcai börtönében: lehallgató technikával felszerelt cellát jelöltek ki neki, amelybe „előzetesen megfelelő képzettséggel rendelkező, gyakorlott fogdaügynököt” költöztettek.³⁷ Az ötvenes évek pereinek és vizsgálatainak a feltárása ma még nem áll olyan szinten, hogy magabiztosan tehetnénk általános érvényű megállapításokat, az azonban feltétlenül rendkívülinek tűnik, hogy Márton Endre hosszú, tíz hónapos vizsgálati fogsága idején csak nagy ritkán volt egyedül a cellájában. Szinte csak olyankor, amikor a korábbi fogdaügynök „elhasználódott”, vagy alkalmatlannak bizonyult a számára kitűzött feladat elvégzésére.

A vamzereknek viszonylag csekély azonnali fizetségért (napi tíz szál cigaretta, jobb koszt) sokrétű feladatot kellett ellátniuk. Mivel a Márton-ügy valamennyi gyanúsítottját hasonlóan folyamatos fogdaügynöki megfigyelés alatt tartották, általánosnak lehet tekinteni, hogy a fogdaügynöknek mindig jelentenie kellett a megfigyelt hangulatát, kondícióját: mennyit eszik, mennyit alszik, hogy bírja a fogságot. A zárkaügynök is felelős volt azért, hogy az (ő gondjaira is bízott) őrizettest bíróság elé lehessen állítani. Amikor Márton átmenetileg nem látott más kiutat, öngyilkosságot tervezett. Álmatlanságra panaszkodva altatót kért a börtönorvostól, a tablettákat azonban nem vette be, hanem felöltöje ujjában gyűjtötte. Zárkatársa ezt titokban jelezte az őrségnek, akik alapos motozásnak vetve alá mindkettejüket, hatvan darab altatót találtak.³⁸ Márton – egyébként meglehetősen pontos – visszaemlékezésében nem ír arról, hogy vamzereket helyeztek mellé, sőt többször megemlíti, hogy a fogság nagyobb részét magánzárkán töltötte. Könyve szerint, ha mégis zárkatársat kapott, azok „folyton nőkről, borról, ételről és cigarettáról beszéltek”.³⁹ Megengedve, hogy a felsoroltak valóban gyakori témái a férfibe-szélgetéseknek, mégis feltehető, hogy a felsorolt tárgyak nemcsak tétova beszélgetéskezdeményezéseket, az idő elűtését célozták, hanem részei voltak a rab megtörésére irányuló pszichikai hadviselésnek, azokat a dolgokat idézve a fogoly eszébe, amelyek a leginkább hiányozhatnak neki. A vamzerek a személyen kívül informálódni és jelentenie kellett az ügyről: általa is ellenőrizték, hogy a vizsgált személy vallomásai mennyire voltak őszinték, neki kellett további információkhoz juttatnia a vizsgálótisztet. A zárkaügynökök általában jelentettek a vizsgálótiszt és az őrizetes kapcsolatáról, és mivel több esetben nem a kihallgatást végző tisztnek,

35 Operatív terv. 1955. február 16. ÁSZTL V-129283/6.

36 Jakab Ilona fedőnevű fogdaügynök jelentése Márton Endrénéről. 1955. július 4. ÁSZTL V-129283/1.

37 Operatív terv Márton Endre őrizetbe vételére. 1955. február 15. ÁSZTL V-129283/6.

38 Tibor fedőnevű zárkaügynök jelentése Márton Endréről. Budapest, 1955. szeptember 19. ÁSZTL V-129283/3.

39 Marton (2000) 33. p.

hanem a főosztály egy másik beosztottjának jelentettek, feltehető, hogy a vamzeren keresztül a kihallgatókat is ellenőrizték.⁴⁰ A fogdaügynök sok esetben külön feladatot kapott: így például amikor az államvédelem elhatározta Mártonné letartóztatását, az ügynöknek kellett előzetesen tájékozódnia, hogy ez várhatóan milyen hatást fog gyakorolni Mártonra,⁴¹ vagy az ügynököknek kellett kipuhatolniuk, hogy milyen magatartás várható a vádlottaktól egy nyilvános tárgyaláson.⁴² A fogdaügynökök több alkalommal kezdeményezően léptek fel, javasolták Mártonné letartóztatását, hivatkozva arra, hogy leginkább ezzel lehetne Mártont megtörni, és előfordult, hogy felülbírálták a kapott utasítást.⁴³

Az államvédelem „tülkonspirálta” Márton őrizetbe vételét. Az akciót színleg nem az államvédelem, hanem a rendőrség hajtotta végre, köztörvényes indokkal, vámbűntett címén (ezt a vádat az eljárás folyamán mindvégig fenntartották). Az őrizetbe vételt és a házkutatást vezető Fekete Zsigmond államvédelmi százados Fehér Zsigmond rendőr századosként mutatkozott be, a házkutatásról felvett és Mártonnénak (utasításra) átadott rendőrségi jegyzőkönyvet is ezzel a névvel és beosztással írta alá, jóllehet sem az idő (hajnali két óra), sem az alapos, elsősorban Márton tudósításaira irányuló házkutatás nem látszott ezt a verziót egy pillanattal sem hihehetően alátámasztani. A rendőrségi fedésben végrehajtott akció akkor vált igazán abszurdá, amikor néhány nap múltán Mártonné megpróbálta kideríteni, mi van a férjével. Egyetlen biztosnak tűnő információja a házkutatáskor felvett jegyzőkönyv volt, ezért felhívta a Budapesti Rendőr-főkapitányságot, és ott Fehér Zsigmond rendőr századosot kereste – hiába.⁴⁴ Másnap levélben fordult Piros László belügyminiszterhez, kérve, „hogymint szíveskedjék nekem a nyomozás során – főként a hírügynökségekkel szemben – követendő magatartásom tekintetében útmutatást adni”.⁴⁵ (Mártonné nem is sejtette, hogy az államvédelem speciális szóhasználata szerint milyen főbenjáró bünt ismert el rövid levelében, amikor azt írta, hogy „külföldi megbízóink megbízásait lelkiismeretesen és szakszerűen teljesítettük”.) A Belügyminisztériumból nem érkezett válasz.

Ugyanezen a napon Márton Endre is levelet írt a börtönből, ami ha nem is a belügyminiszterhez, de a helyetteséhez eljutott. Letartóztatásának hatodik napján Márton üzletet ajánlott: saját maga és a családja szabadon, sőt külföldre engedése fejében lakását, autóját, sőt több ezer dollárt.⁴⁶ Márton ajánlata nem volt minden alap nélküli, az előző években több alkalommal is pénzen váltotta ki az Egyesült Államok Magyarországon élített polgárait (de minden esetben amerikai állampolgárokat, és az üzletet „magasabb szinten” ajánlották). Dékán István belügyminiszter-helyettes felháborodva utasította vissza a javaslatot, az államvédelmi tiszteket is megróttá, amiért Mártonnal leírátták azt, és átvették tőle, valamint utasította

40 Tibor fedőnevű zárkaügynök jelentései Gerő Tamás államvédelmi őrnagynak Márton Endréről. ÁSZTL V-129283/3. Gerő őrnagy Mártonné kihallgatását vezette.

41 A vamzer jelentései alapján Kretschmer őrnagy elrendelte Márton szigorú őrizetét, nehogy elkeseredésében öngyilkosságot kövessen el. Szolgálati jegy. Budapest, 1955. július 11. ÁSZTL V-129283/6.

42 Jakab Ilona fedőnevű zárkaügynök jelentése Márton Endréről. 1955. július 14. ÁSZTL V-129283/1.

43 „Miatán ilyen hangulatban volt, nem akartam az utasítás szerinti dolgokat fölvetni, gondolván arra is, hogy a vádközlés után, amint eddig is tapasztaltam, maga fog beszélgetést kezdeményezni, ami alkalmasabb lesz megbízásom teljesítésére.” Tibor fedőnevű zárkaügynök jelentése. 1955. november 1. ÁSZTL V-129283/3.

44 Márton Endre telefonvonalának lehallgatásáról felvett jegyzőkönyv. 1955. március 1. ÁSZTL V-129283/6.

45 Márton Endréné levele Piros László belügyminiszterhez. 1955. március 2. ÁSZTL V-129283/6. A következő idézet is innen.

46 „Cégemnek, az Associated Pressnek bizonyos összeget, néhány ezer dollárt, megérme kiszabadulásom.” Márton Endre kérelme. 1955. március 2. ÁSZTL K-1924.

Balázsi Béla alezredest, hogy fenyítse meg Mártont.⁴⁷ (Balázsi ezt annál is szívesebben tette meg, mert a fogdaügynök aznapi jelentésében azt olvashatta, hogy Márton „nagy parasztnak” nevezte őt a cellában.) Márton nem viselte meg a büntetés, az eset legnagyobb kárvallottja egy fegyőr lett. Az ügyeletes tiszt ugyanis attól tartott, hogy az alig egy hete letartóztatásban lévő Márton kárt tesz magában a sötétzárkában, ezért utasította az őrt, hogy gyakran ellenőrizze. „Az utasítás érdekében az őrizetést sűrűn ellenőriztem, nehogy testi épségében kárt tegyen. Arról nincs tudomásom, hogy a sötétzárkában a villany égett volna. Valóban megtörtént az, hogy a sűrű ellenőrzés folytán, ami kb. ötpercenként történt, a villanyt felgyújtottuk.”⁴⁸ Márton „reményét a [szovjet] tanácsadó e[lvtárss]al való megbeszélés értelmében”⁴⁹ a vizsgálótisztek nem oszlatták el. A fogoly bizakodott, és mint szabadulási lehetőséget ajánlta saját maga megvásárlását egy későbbi fogdaügynök-zárkatársának is,⁵⁰ egy közvetlenül elítéltetése előtt a vizsgálótiszthöz írt levelében pedig visszatért az ajánlatra, sőt az elsőfokú tárgyalást követő napon a kormánynak címzett beadványában is megismételte javaslatát.⁵¹

Noha a Márton Endre elleni vádat a vizsgálat vezetésével megbízott államvédelmi tiszt, Babics Zoltán százados már a letartóztatást megelőzően megalapozottnak tekintette – „kétséget kizáró bizonyítékaink vannak Márton Endre kémtvekenységéről” –, a kihallgatások nem hozták meg a várt eredményt. „Kétséget kizáró bizonyítékok” hiányában Babics százados megpróbálta Mártont beismerő vallomásra bírni, ő azonban nem volt hajlandó elismerni, hogy kémkedett, és különösen nem volt hajlandó arra, hogy vallomást tegyen kémkapcsolatairól, és ezzel másokat is bajba rántsion. Az első, „megfelelő képzettséggel rendelkező, gyakorlott fogdaügynök” nem sok segítséget tudott nyújtani. Fülöp Sándor ugyan minden nap adott Mártonról jelentést, ezek azonban semmi hasznos információt nem tartalmaztak, az ügynöknek nem sikerült Márton bizalmába férkőznie.

Egy hónapos eredménytelenség után Babicsék beugratással, az államvédelmi szakzsargon szerint *kombinációval* próbálták meg lépre csalni Mártont. Április 12-én új fogdaügynököt ültettek mellé, „Krassói Ferencet”, aki azonnal elnyerte bizalmát, miután elmondta magáról, hogy zsidó származású, és „találtak” több közös ismerőst. „Krassói Ferenc” az államvédelem instrukciójának megfelelően előadta, hogy egyéni amnesziával napokon belül szabadulni fog, és felajánlotta Mártonnak, hogy ha akar, írjon levelet a feleségének és az amerikai követnek, ő elviszi a címzettekhez. Márton óvatoskodott, nem akarta bajba keverni zárkatársát, majd mégis engedett az unszolásnak, és szétbontott cigaretták papírára megírta az üzenetét,⁵² sőt azok tartalmát szóban is elmondta arra az esetre, ha a leveleket mégsem sikerül célba juttatni.

A levelek azonban csak igen kis részben váltották be az államvédelmi tisztek számításait, mert azokban semmi olyan nem szerepelt, amely egyértelműen bizonyította volna Márton és a követ kémkapcsolatát. A feleségének írottakban Márton arra figyelmeztette az asszonyt,

47 Márton Endre levele. 1955. március 2. ÁSZTL K-1924.

48 Morvai András bv. szakaszvezető igazoló jelentése. 1955. március 3. ÁSZTL V-129283/4.

49 Kretschmer Árpád államvédelmi őrnagy feljegyzése. 1955. szeptember 7. ÁSZTL V-129283/6.

50 „Hosszas gondolkodás után, miközben többször megkérdezte tőlem, nem vagyok-e agent provocateur, megnyugodva abban, hogy nem lehetek az, elmondotta nekem, hogy ezekkel (mármost a Hatósággal) lehet esetleg üzleti alapon is beszélni.” Tibor fedőnevű zárkaügynök összefoglaló jelentése Márton Endréről. 1955. május 13. ÁSZTL K-1924.

51 Márton Endre levele Kretschmer Árpád államvédelmi őrnagyhoz. 1955. szeptember 2., uo; Dr. Márton Endre kérelme a Magyar Népköztársaság kormányához. 1955. november 19. ÁSZTL V-129283/6.

52 Márton Endre cigarettapapírra írt levelei. 1955. április 14. ÁSZTL K-1924.

hogy őt is letartóztatás fenyegeti, hogy őt is főbenjáró bűncselekménnyel vádolhatják, ezért mindent kövessen el szabadságának megőrzése érdekében. Javasolta, hogy váljon el tőle, kérjen menedékjogot valamelyik nyugati követségen, sürgősen menjen feleségül valakihez, aki az amerikai vagy angol követségen dolgozik, akár valamelyik biztonsági őrhöz. Csak ha már ő biztonságban van, tegyen lépéseket kiszabadítása vagy ügyének enyhébb elbírálása érdekében. Ravndal nagykövetnek írt levelében március 2-i üzleti ajánlathoz kérte közreműködését. Javasolta, hogy amennyiben ez az út nem járható, az Egyesült Államokban tartóztassanak le egy kint dolgozó magyar vagy szovjet állampolgárt, és azt cseréljék ki vele, hiszen „gengszterek ellen csak gengsztermódszereket lehet alkalmazni”.

Babicsék részletes operatív tervet dolgoztak ki „Krassói Ferenc” és a beugratás fedésére, részint, hogy a leveleket felhasználhassák a majdani bírósági tárgyaláson,⁵³ részint, hogy Márton ne fogadja eleve bizalmatlanul a következő fogdaügynököt.⁵⁴ Eszerint „Krassói Ferenc” lebukik, amikor szabadulásakor átnézik a holmiját, és megtalálják a leveleket, de ő csak azt ismeri el, hogy a levelek kicsempészésére vállalkozott. Ezt követően a levelek megmutatásával vallomásra bírják Mártont, majd szembesítést rendelnek el, amelyen Márton – beismerő vallomását követően – kénytelen lesz lebuktatni az ügynököt, szemébe mondva, hogy szóbeli üzenetet is kivitt volna. Az államvédelem ezzel kellemetlen helyzetbe hozta volna Mártont, akit okkal bánthatott volna, hogy miatta bukott le, miatta nem szabadult egy rabtársa, akit a védekezés lehetőségétől is megfosztott, amikor hiteltelenítette annak verzióját. Az államvédelmi források használatakor kötelező, kiemelt óvatosság szükségességét mutatja, hogy – feltehetően az akció fedése érdekében – ez ügyben több iratot is gyártott az államvédelem, amelyeket lefűztek Márton dossziéjába. Így jegyzőkönyvet vettek fel a „szabadítani kívánt őrizetes” holmijainak átvizsgálásáról, a levelek megtalálásáról, majd jegyzőkönyveket „Krassói Ferenc” kihallgatásairól, aki kezdetben „valóban” tagadni igyekezett.⁵⁵

Az államvédelem ekkor még nem döntötte el, miként használják fel a leveleket, és mi legyen a zárkaügynök további feladata. Tervezték, hogy megszervezik találkozását Mártonnéval, akit akkor tartóztatnak le, amikor átveszi a levelet. A zárkaügynök is azt javasolta, hogy – tekintettel arra, hogy amúgy is az elhárító osztály szolgálatába tervezték állítani – a levelek célba juttatásával növeljék hitelét az amerikaiak előtt.⁵⁶

„Krassói Ferenc” szabadulása után felkereste egy Mártonnal közös ismerősét, hogy az segítségével jusson be az amerikai követségre. Az illető azonban, aki korábban katpol ügynök volt, gyanút fogott, és azonnal feljelentette az államvédelemnél a börtönből „üzenetet hozó” ügynököt. (Az államvédelem haszna: így sikerült azonosítani az egyik, 1948-ban Mártonról jelentő katpol ügynököt.⁵⁷)

A levél-kombináció az államvédelemnek több zavart okozott, mint amennyi hasznot hozott (a bírósági tárgyaláson nem is használták fel). Márton ugyan átmeneti zavarában beismerete, hogy kémkapcsolatban állt Ravndal követtel,⁵⁸ ám vallomását hamar visszavonta. Babics szá-

53 A levelet a bírósági tárgyaláson mégsem használták fel, mert a Tibor fedőnevű zárkaügynök azt jelentette, hogy Márton a bíróságon beszélni akar a levélről, el akarja mondani, hogy ezzel őt az államvédelem provokálta. ÁSZTL V-129283/3.

54 Javaslat Márton Endre ügyében. Budapest, 1955. április 19. ÁSZTL V-129283/6.

55 Jkv. 1955. április 14. ÁSZTL V-129283/4. 107. p.; jkv. 1955. április 15. ÁSZTL V-129283/5.

56 Krassói Ferenc fedőnevű fogdaügynök jelentése Márton Endréről. 1955. április 19. ÁSZTL V-129283/3.

57 Kimutatás Márton Endre ügyében a BM I-es Osztály által foganatosított és még folyamatban lévő intézkedésekről. Budapest, 1955. június 16. ÁSZTL V-129283/6.

58 Márton Endre jkv. 1955. április 25. ÁSZTL V-129283/5.

zados azonban elvesztette a fogoly bizalmát élvező fogdaügynökét, akit egyelőre nem tudott pótolni. Addig pedig, amíg Márton mellé nem tudtak újabb vamzert ültetni (aki jelent az előzetesen jóváhagyott terv szerint napi két-három intenzív kihallgatásnak alávetett őrizetesről), szó sem lehetett a levél felhasználásáról. Márton cellája ugyan alkalmas volt lehallgatásra, ennek azonban nem sok hasznát vette az államvédelem.⁵⁹ Egyébként is meg kellett várni a fordítást („értelmét elolvasni nem tudtuk”), s az általában hosszú időt vett igénybe (a vizsgálat végéig mindössze huszonnégy tudósítást tudtak lefordíttatni).

Ebben a helyzetben a vizsgálati főosztály arra kényszerült, hogy kölcsönkérjen egy ügynököt a kémelhárító vagy a belső reakció elleni osztálytól. Olyan zsidó származásúnak mondható emberre volt szükségük, aki megfelelően iskolázott, jártas a nemzetközi eseményekben, és feltehető, hogy Mártonnal talál közös ismerősöket. Az új vamzer speciális feladata volt meggyőzni a foglyot arról, hogy az amerikaiak nem foglalkoznak az ügyével, tőlük nem várhat segítséget, mert arra gondoltak, hogy ez a remény ad erőt Mártonnak a tagadáshoz.⁶⁰ A kölcsönügynök álörizetes letartóztatásáról a szabvány adatlapot töltötték ki, az őrizetbe vétel okaként természetesen nem fogdahálózati munka, hanem a Márton-ügyhöz illően hűtlenség szerepelt. Mivel a vamzernek feladatai ellátása érdekében új őrizetesként kellett viselkednie, a neki járó kiemelt kosztot a fogdaíródnak kellett elfogyasztania.⁶¹

Babics százados három hónap leforgása alatt semmilyen kézzel fogható eredményt nem tudott felmutatni. A vizsgálat egyre kapkodóbbá vált, miközben Babics magabiztosan jelentette a nem létező eredményeket a szovjet tanácsadónak. Egyre szélesedett a vizsgálatba bevontak köre: kihallgatták a *Kis Újság* korábbi újságíróit, felkutatták Márton szinte minden ismerősét, és környezettanulmányokat készítettek róluk (közülük többről kiderült, hogy ügynökként segítették a hatóság munkáját) – hiába. Babics elrendelte Márton fejadagjának csökkentését, eltiltotta a dohányzástól, olvasástól – eredménytelenül.⁶² Június 13-án Kretschmer Árpád államvédelmi őrnagy vette át az ügyet.

Kretschmer, aki ismerte a korábbi kihallgatásokon felvett jegyzőkönyveket, feloldotta Márton büntetéseit, és egy hónap múltán már arra szólította fel a negyedik, egyben utolsó zárkaügynököt, hogy tájékozódjon, milyen magatartás várható Mártontól egy nyilvános tárgyaláson, illetve hogy tartható-e nyilvános tárgyalás. Mártonék ügyét elkülönítették a többi, Egyesült Államokkal kapcsolatos vizsgálattól. Kretschmer szerencsésebb volt Babicsnál. Márton ekkorra annyira kifáradt, hogy öngyilkosságot tervezett, és Babics sorozatos kérelmei is eredményt hoztak: megérkezett az engedély Mártonné letartóztatására.⁶³ A fogdaügynök jelentéséből ek-

59 „Míg hallgattam, a legtöbb idő szó nélkül ment el. Időnként valamelyikük le s fel sétált, illetve vizet kért. Kevés szó esett köztük.” Jelentés dr. Márton Endre sajtótudósító ügyében. 1955. április 22. ÁSZTL V-129283/4.

60 Javaslat Márton Endre és társai amerikai kémek ügyében. Budapest, 1955. április 19. ÁSZTL V-129283/6. Valójában az Egyesült Államok tett lépéseket Márton kiszabadítása érdekében: útlevél-korlátozást vezetett be Magyarországgal szemben. Zádor Tibor ideiglenes ügyvivő jelentése Sík Endre külügyminiszternek az amerikai külügyminisztériumban tett látogatásáról. Washington, 1958. március 22. In Borhi (2002) 100. p.; Washington a magyar követségen is tiltakozott Márton Endre letartóztatása miatt. Bánhegyi Gyuláné fedőnevű zárkaügynök jelentése. 1955. június 9. ÁSZTL V-129283/2.

61 Szolgálati jegy. 1955. április 27. ÁSZTL V-129283/4.

62 Szolgálati jegy. 1955. június 8., uo.

63 Mártonné letartóztatásának várható hatását megpróbálták kideríteni a zárkaügynök segítségével is: „Utasítás szerint most délben feltettem a kérdést Márton előtt, milyen viselkedést tanúsítana, ha feleségét letartóztatnák, és együtt szerepelnének egy nyilvános tárgyaláson.” Tibor fedőnevű zárkaügynök jelentése Márton Endréről, d. n. ÁSZTL V-129283/3.

koriban derült ki Hallósy Béláné dekonspirációja, őt is letartóztatták, így erőteljesen presszionálható tanút nyertek Márton ellen. Nyár közepére elkészült számos tudósítás fordítása is. Ezeket a Vizsgálati Főosztály megküldte a Külügyminisztérium Tájékoztatói Főosztályának azzal a kérdéssel, hogy állapítsák meg, van-e a cikkekben olyan kitétel, amely sértheti Magyarország külpolitikai érdekeit, vagy olyan, amelyről feltehető, hogy Mártonék nem a hivatalos út betartásával szereztek meg.⁶⁴ A Külügyminisztérium munkatársa igyekezett kezére játszani az államvédelemnek, és noha semmi konkrét bizonyítékkal nem tudott szolgálni, a jelentés végén megállapította: „Mártonékkal kapcsolatos illegális hírközlésre vonatkozó gyanú tárgyi bizonyítékokkal nem támasztható alá, azonban véleményem szerint feltehető, hogy ilyen tevékenységet folytattak.”⁶⁵

Döntő lehetett Márton sorsa szempontjából, hogy 1955 kora nyarára megszűnt az a kényszerítő körülmény, ami Babicsot gyors siker elérésére sarkallta. Az iratokból nem derül ki egyértelműen, hogy mi volt (amennyiben volt) az államvédelem célja, feladata a Márton(ék) elleni eljárással, de Márton már a vizsgálati fogságban arra gyanakodott, hogy ügye valamilyen politikai célt szolgál, és ezt hangoztatta 1970-ben írt visszaemlékezésében is.

Márton legtöbbször ismételt verziója szerint ügye Nagy Imre félreállításához kapcsolódott. „Nagy Imre valószínűleg megbukott, gondoltam. Talán éppen itt van, ebben az épületben, és most készítik elő a tárgyalását. Ha még élnek a késő 40-es évek módszerei, akkor nyilván hosszú bűnlajstromot állítanak össze a számára, s az egyik elem talán az lesz, hogy a CIA ügynöke. Ez megmagyarázza, miért vagyok itt: szükségük van valakire, akinek közismerten jók az amerikai kapcsolatai, hogy vallomásával megerősítse: Nagy Imre amerikai kém.”⁶⁶ Mártonnak volt egy másik változata arról, miként segítette volna az államvédelem az ellene lefolytatott eljárással Rákosi Nagy Imre elleni küzdelmét. E szerint Nagy Imrét azzal kívánják vádolni, hogy eltért a szovjet modelltől, rajta keresztül pedig azt akarták bizonyítani, hogy az amerikai kormány miként segítette, támogatta Nagy Imre nemzeti politikáját.⁶⁷ A dokumentumok nem támasztják alá egyértelműen a Márton-ügy kapcsolatát Nagy Imre megbuktatásával, de több tényező mégis ezt valószínűsíti. Először is feltűnő az időbeli egybeesés. Mártont 1955 elején tartóztatták le, napokkal azt követően, hogy a sajtóban közlemény jelent meg Nagy Imre betegségről. Ügyében késő tavaszig, május–júniusig erőltették a vizsgálatot, erőltették a budapesti amerikai követséget denunciáló, minél grandiózusabb beismerő vallomást.⁶⁸ Ekkor Márton számára is jól érzékelhetően enyhült a rá nehezedő nyomás, új vizsgálótisztje megelégedett annyival, amennyit korábban is hajlandó volt beismerni, így 1955 végén, amikor Nagy Imrét kizárták a pártból, bíróság elé kerülhetett.

Számos jel mutat arra, hogy Rákosi számításba vette Nagy Imre bíróság elé állítását, és ahhoz buzgó partnerként számíthatott az államvédelemre, hiszen a szervezetnek bőven volt törleszteni valója az elmozdított miniszterelnökkel szemben, aki 1953-ban véget vetett mindenhatóságának, megnyirbálta jogait, és még 1955 elején is a szervezet elleni lépéseket (a szervezet megtisztítását) tervezte.⁶⁹

64 Felterjesztés a Külügyminisztérium Tájékoztatói Főosztálya részére. 1955. július 28. ÁSZTL V-129283/4.

65 A Külügyminisztérium Tájékoztatói Főosztályának jelentése Márton Endre és Márton Endréné tudósítói tevékenységéről, d. n. ÁSZTL K-1924.

66 Marton (2000) 33. p.

67 Tibor fedőnevű zárkaügynök összefoglaló jelentése Márton Endréről. 1955. május 13. ÁSZTL K-1924.

68 „elsősorban az itt lévő diplomatákat kell kompromittálni [...] a követ lekompromittálását [sic!] kell elsősorban alapul venni.” Balázs Béla alezredes megjegyzései. 1955. március 23. ÁSZTL V-129283/6.

69 Rainer (1999) 120. p.

Ezt valószínűsíti a Nagy Imrével kapcsolatos szóhasználat. Gerő 1955. január 1-jén arról beszélt Andropovnak, hogy „ha Nagy továbbra is kitart hibái mellett [...], akkor a pártegység megőrzése érdekében kemény intézkedéseket kell hozni Naggyal kapcsolatban”.⁷⁰ Rákosi 1955. március 17-én arról tájékoztatta Andropovot, hogy „Nagy olyan kijelentést tett, hogy az MDP KV elleni nyílt harc útjára lép, ami valódi pártellenes szándékaira mutat”.⁷¹ Két nappal korábban Rákosi arról beszélt, hogy szükséges pontosabb információk gyűjtése Nagy Imréről, ezért „magához hívhatja a belügyminisztert, Pirost, és kiadja neki a megfelelő utasításokat”.⁷²

Az, hogy Rákosi értesült Nagy Imre és Dobi István beszélgetéséről (és állítása szerint nem Dobitól),⁷³ arra mutat, hogy Nagy Imrét valóban megfigyelték 1955 elején. Ezt Nagy is észlelte, aki elpanaszolta Andropovnak, hogy „lehallgatják a telefonját, és felbontják a leveleit”.⁷⁴ Rainer M. János Nagy Imréről írt életrajzában – ha nem is állítja, de – nem zárja ki, hogy 1955 első felében felmerült egy Nagy Imre-per lehetősége, hogy tavasszal „Rákosi csupán a kedvező pillanatot várta, amikor újabb »bűnök« miatt előveheti a »Nagy Imre-ügyet«”.⁷⁵ Egy készülő büntetőjogi eljárás lehetőségét mutatják az olyan, Nagy Imre nevének említések mind gyakrabban előbukkanó jelzők, mint antimarxista, antileninista, pártellenes, szovjetellenes, frakciós stb. (ezek a Nagy Imrét a pártból kizáró KEB-határozatba is belekerültek). Rainer szerint 1955 nyár végén, kora ősszel nyilvánvalóan volt Rákosiban szándék egy Nagy Imre-per megrendezésére (ettől maga a leváltott miniszterelnök is tartott).⁷⁶

Egy ilyen nagyszabású pert természetesen minden szempontból gondosan elő kellett készíteni, és ehhez az előkészítéshez tartozhatott a Márton Endre elleni eljárás. Márton elképzelése mindenképpen túlzás, két évvel Sztálin halála után Rákosi nem is álmodhatott olyan koncepció per megrendezéséről, amely az Egyesült Államok ügynökeként bélyegezte volna meg Nagy Imrét, az viszont igencsak előnyös lett volna a számára, ha politikai ellenfelének bűnlajstromát megnövelhette volna egy olyan perrel, amely megmutatja, hogy Nagy Imre miniszterelnöksége idején hogyan használta ki a legfőbb ellenség, az imperialista nagyhatalom, az Egyesült Államok a kötelező éberség magyarországi lazulását. (Az 1955. március 2-i KV-ülésem is azt tekintette Rákosi az egyik legfőbb veszélynek, hogy Nagy Imre idején elaludt az éberség, és ezt kihasználva támadásba lendült az ellenség.)

Azt, hogy az ÁVH célja nem pusztán Márton Endre elítélése volt, megerősíti, hogy vele egy időben tartóztatták le az amerikai követség sajtóosztályán fordítóként dolgozó Kapotsy Bélát, hogy ügyüket sokáig együtt vizsgálták, és megpróbálták összevonni egy az államvédelem szerint fegyveres diverzáns akciókra készülő csoport ügyével.⁷⁷ A Márton elleni eljárás során nem sok szó esett Márton angol kapcsolatairól, noha ő tudósításainak egy példányát mindig megküldte a szigetországba (1948-ban még mint angol ügynök került a szovjet állambiztonság látómezejébe). Ha valóban Márton tevékenységének feltárása lett volna a cél, az angol vonalat ugyanolyan alaposan kellett volna vizsgálni, mint az amerikai, az előbbi negligálása a külföldnek is feltűnt. Egy olasz lap, melynek tudósítását az MTI-től kapta meg a

70 Baráth (2002) 212. p.

71 Uo. 228. p.

72 Uo. 227. p.

73 Uo. 226. p.

74 Uo. 219. p.

75 Rainer (1999) 156. p.

76 Uo. 158–164. p.

77 Javaslát a budapesti amerikai követség ellen irányuló nyilvános tárgyalás előkészítésére. 1955. március 23. ÁSZTL V-129283/4.

Vizsgálati Főosztály, arról írt június végén, hogy Mártonék letartóztatása „valószínűleg előjátéka egy nagy »propaganda-pernek« az Egyesült Államok ellen [...] ha valóban sor kerül a »propaganda-perre« az Egyesült Államok ellen, abba nem vonják bele Nagy-Britanniát”.⁷⁸ Az eljárás tehát minden valószínűség szerint sokkal inkább irányult az amerikai nagykövetség (és azon keresztül esetleg Nagy Imre), mint Márton ellen, és az sem zárható ki, hogy amennyiben Márton hajlandó lett volna az Egyesült Államok vádlójaként fellépni egy nyílt eljárásban, akkor el sem ítélték volna, mint ezt Kucsera László alezredes 1955 eleji jelentése is felvetette. A Márton elleni jelentések tárgya mindig „Márton Endre amerikai kém” vagy pusztán „amerikai kémek ügye” volt. Ezért volt szükség arra, hogy a magyar államvédelem szovjet tanácsadóját a vizsgálat minden fontos részletéről tájékoztassák, sőt akkor is küldjenek neki jelentést, ha nem tudtak vele semmi újat közölni. (Nem zárható ki teljesen Márton másik magyaráztatás kísérlete, miszerint a szovjet állambiztonság által kezdeményezett perével a genfi csúcsértekezleten akarta Hruscsov helyzetbe hozni magát, de ez sokkal kevésbé valószínű.⁷⁹)

Márton ügyében végül nem mertek nyilvános tárgyalást tartani, mert a zárkaügynök tájékoztatásai alapján nem lehetett biztosan felmérni, hogy ott milyen magatartást tanúsítana. Márton ugyanis az államvédelmisek minden akciója ellenére szilárdan hitt abban, hogy az amerikaiak nem hagyják cserben, és ha addig nem, akkor elítélését követően hathatós lépéseket tesznek kiszabadítása érdekében.

Még a házaspár bíróság elé állítása előtt foglalkozott az államvédelem két kiskorú gyermekük sorsával. Márton Endréné vizsgálótisztje, Gerő Tamás államvédelmi őrnagy három megoldási javaslatot dolgozott ki, de már csak kettőt terjesztettek fel jóváhagyásra. visszavont javaslatuk azt tartalmazta, hogy Mártonnét az ítélet után gyermekeire való tekintettel azonnal helyezték szabadlábra, egyrészt mert bűncselekményének csekély mértéke ezt lehetővé teszi, másrészt mert ebben az esetben lehetőséget láttak arra, hogy őt operatív céllal felhasználják. Ennek érdekében Gerőék már tettek lépéseket, tervükkel a kémelhárító osztály vezetője egyetértett.⁸⁰ A közel egy hét múlva tisztázott javaslatban már csak a gyermekek állami gondozásba vétele, illetve a Mártonék rokonainál való elhelyezésük merült fel.⁸¹ Mártonéknak azonban csak egy közeli hozzátartozójuk volt, aki férjével egy albérleti szobában lakott, így a gyermekeket csak abban az esetben tudta volna vállalni, ha a hatóság nagyobb lakáshoz juttatja őket, illetve ha a gyermekek eltartásához kap valamennyi hozzájárulást Mártonék zár alá vett vagyonából. Az ügyben Piros László belügyminiszter személyesen döntött: a lányokat a rokonoknál kell elhelyezni. Az államvédelem támogatásával Márton sógornője számára kiutaltak egy nagyobb lakást, ám időközben Mártonné szabadlábra került, így a rokonok segítségére nem volt szükség.⁸²

Az 1955. november 18-án megtartott zárt tárgyaláson Márton Endrét tizenhárom, feleségét hatévi börtönbüntetésre ítélte a Fővárosi Bíróság Jónás Béla vezette tanácsa, a vádat Sarkadi István ügyész képviselte.⁸³ A bíróság arra helyezte a hangsúlyt, hogy Mártonék rendszeresen eljárak az amerikai követségen keddenként tartott sajtókonferenciákra, ahol tájé-

78 Amerika-ellenes per készül Magyarországon? Az MTI tudósítása az *Il Popolo* 1955. június 28-i írásáról. ÁSZTL V-129283/4.

79 Márton Endre vallomása az amerikai szenátus belbiztonsági albizottsága előtt. 1957. május. ÁSZTL K-1924.

80 Javaslat dr. Márton Endre gyermekeinek ügyében. Budapest, 1955. szeptember 8. ÁSZTL V-129283/6.

81 Javaslat dr. Márton Endre gyermekeinek ügyében. Budapest, 1955. szeptember 17. ÁSZTL V-129283/1.

82 Marton (2000) 101. p.

83 B. I. 005200/1955. ÁSZTL K-1924. Az 1956-os forradalom idején mindketten életüket veszítették.

koztatást adtak a magyarországi eseményekről, így olyan információkhoz juttatták az Egyesült Államokat, amelyeket az fel tudott használni Magyarország ellen. Márton két súlyosabb cselekményben találták bűnösnek: az egyik az volt, hogy beszámolt a Pécs környéki szerzetesrendek feloszlásáról, a másik, hogy az 1954. évi költségvetést átadta az amerikai követ-ségnek. Az ítéletet az ügyész tudomásul vette, a vádlottak és védőik enyhítésért fellebbeztek. Az 1955. december 28-án megtartott másodfokú tárgyaláson⁸⁴ mindkettejük ítéletét mérsékel-ték, Mártont hatévi, feleségét pedig jogerősen háromévi börtönbüntetésre ítélte a Nagy Károly vezette tanács. A kiszabott büntetést egyiküknek sem kellett letöltenie, Mártonnét már 1956. április 4-én szabadon engedték,⁸⁵ Márton pedig 1956. augusztus 15-én kapott kegyelmet, annak ellenére, hogy az elhárító osztály augusztus 13-án kelt felterjesztésében – arra hivatkozva, hogy a bíróság Mártonra amúgy is nagyon enyhe, „nevelő fokú” büntetést szabott ki, amiből még alig töltött le valamennyit – nem javasolta büntetése hátralevő idejének elenge-dését, „amennyiben fontos államérdek másként nem kívánja”.⁸⁶

Márton Endre története azt mutatja, hogy az államvédelem mindenkor a pártvezetés által elé állított feladatokat teljesítette. Természetesen törekedett arra, hogy érvényesítse saját szempont-jait, hogy minél több „ellenség aknamunkájának” leleplezésével igazolja létjogosultságát, privilégiumait, de felsőbb politikai cél, jóváhagyás nélkül csak az ügyek előkészítésének stá-diumáig jutott. Hiába rendelkeztek Márton ellen használható (rész)információkkal már 1953 előtt, amíg a pártvezetés nem látta indokoltnak, nem indult eljárás az amerikai tudósítója ellen. 1955-ben pedig, amikor eljött az idő, az államvédelem nem tudta teljesíteni kapott fel-adatát, nem sikerült a Márton elleni eljárásban bebizonyítani, hogy az amerikai nagykövetség vezetésével vagy fedésében kémrezidentúra dolgozik a Magyar Népköztársaság ellen. Márton felmentése a nyilvánvaló kudarc beismerése lett volna, ennek szégyenét azonban az államvéde-lemnek nem kellett elszenvednie. A viszonylag enyhe büntetés azt sejteti, hogy az ügyet az íté-lettel nem zárták le, csak félretették, várva a megfelelő alkalmat, amikor ismét elő lehet venni. Ezt valószínűsíti, hogy Márton az ítélet után is az államvédelem börtönében maradt. 1956 késő nyarán két következtetést enged meg a történet folytatódása.

Az egyik szerint Mártont mégis megtörte az ítélet vagy a fogság, és mégis vállalta, hogy valamilyen formában együttműködik az államvédelemmel. Ennek azonban – túl azon, hogy a dokumentumokban a beszerzésének nincs nyoma – ellentmond Márton egész korábbi ma-gatartása, legfőképpen az, hogy akkor sem mutatott hajlandóságot az ügynöki munkára, ami-kor főbenjáró bűncselekmény elkövetésével gyanúsították. Sokkal valószínűbb, hogy miként letartóztatásának, úgy szabadításának is politikai üzenete volt. Letartóztatása a Nagy Imre-féle új szakasz végét jelezte, szabadítása pedig azt, hogy Gerő országglásával visszaállt a jog rendje, az ártatlanul elítéltek előtt megnyílnak a börtönök kapui. Márton szabadon engedésével ezt üzenték a nagyvilágnak.

Márton Endre esete azt is példázza, hogy a kommunista rendszerben az egyén tettei csak kevésbé határozták meg sorsát. Hiába tájékoztatta Márton a magyar politikai élet eseményeiről folyamatosan az amerikai követséget, nem esett bántódása addig, amíg ezzel, vele nem voltak további céljai a hatalomnak. Másfelől hiába nem volt hajlandó együttműködésre, hiába volt kész igazának tudatában vállalni a börtönbüntetést is, amikor a hatalomnak az volt az érdeke, hogy szabadlábra kerüljön, egy év letelte előtt elfelejtették jogerősen hatéves börtönbüntetését. Szabadon vagy elítéltként egyaránt eszköz volt a hatalmasok kezében.

84 MNK LB B. IV. 001589/1955. ÁSZTL K-1924. 127130.

85 Marton (2000) 75–76. p.

86 Javaslát Márton Endre elítélt ügyében. 1956. augusztus 13. ÁSZTL K-1924.

Márton Endre mint külföldi tudósító vett részt az 1956-os forradalomban, igyekezve tájékoztatni a világot a Magyarországon történekről. November 4-én reggel az amerikai nagykövetségen kért és kapott menedékjogot,⁸⁷ de a harcok elültével elhagyta az épületet. Tudósított az ellenállásról, sőt némi részt is vállalt a munkástanácsok mozgalmából, feleségével ő fordította le Nehru levelének egy részét a Nagy-budapesti Központi Munkástanács számára,⁸⁸ és bekapcsolódtak a decemberi 48 órás sztrájk megszervezésébe is. Mártonék szenzáció reményében felkeresték Noel Fieldet, aki hajlandó volt nekik interjút adni, de sem peréről, sem a forradalomhoz való viszonyáról nem közölt információt.

Az év végén Mártonék jobbnak látták elhagyni az országot. Kérésükre az AP átmenetileg Bécsbe helyezte át őket, ahova a magyar kormány engedélyével, hivatalosan utazhattak ki. Utolsó Magyarországon töltött napjukon telefonon felhívta Mártont az államvédelem egy volt alezredese, és azt kérte: „Vigye magával Mindszentyt [...] és vörös szőnyeget terítünk a lába elé egész a határig.”⁸⁹

1957. január 16-án a Márton család az amerikai követség kereskedelmi attaséjának gépkocsiján elhagyta az országot, Mindszenty bíboros az amerikai követségen maradt még tizenöt évig.

IRODALOM

- BARÁTH Magdolna (összeáll. és bev.): *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról. Kiszeljov és Andropov jelentései.* Budapest, 2002, Napvilág.
- BORHI László: *Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez, 1957–1967.* Budapest, 2002, Ister.
- John P. GLENNON (ed. in chief): *Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Vol. XXV. Eastern Europe.* Washington, 1990, United States Government Printing Office.
- MARTON Endre: *Tiltott égbolt.* H. n., 2000, Kairosz 2000.
- RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz. II. 1953–1958.* Budapest, 1999, 1956-os Intézet.

87 Az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége és az amerikai külügyminisztérium közötti telefonbeszélgetés jegyzőkönyve. 1956. november 3–4. In Glennon (1990) 382–383. p.

88 Mester Endre saját kezű vallomása. Budapest, 1957. február 7. ÁSZTL, Rácz Sándor vizsgálati iratai, V-141797/1.

89 Marton (2000) 171. p.